

Makalenin Geliş Tarihi: 25.06.2019
Kabul Tarihi: 18.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

TÜRKİYE’DE KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİN GELİŞİMİ BAĞLAMINDA HÜRRİYET-İ ŞAHSİYE KANUNU

DEVELOPMENTS OF INDIVIDUAL RIGHTS AND FREEDOM IN TURKEY AND THE LAW OF FREEDOM PERSONALITY

Asaf ÖZKAN*

Esra TAŞDELEN**

ÖZ

İnsan haklarının en vazgeçilmez unsurlarından biri, kişi hak ve özgürlükleridir. Tarihsel süreç içerisinde kişi hak ve özgürlükleri çıkarılan kanunlarla hukuki bir zemine dayandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda bireyin en temel hakları korunmuştur. Milli Mücadele Dönemi’nde, Abdülkadir Kemali Bey’in 18 Nisan 1921’de kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunduğu kanun teklifi incelenmeye değerdir. Teklifin verildiği dönem düşünülürse, bu kanunun ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Milli egemenlik hâkim kılınmaya çalışılırken, “*Hürriyet-i Şahsiye Kanunu*” gibi bir kanunla da kişi hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Bu kanun kişi hak ve özgürlükleri konusunda Birinci Meclis’in çıkarmış olduğu en önemli kanunlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, Kişi Hak ve Özgürlükleri, Abdülkadir Kemali Bey, Hürriyet-i Şahsiye Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kamu Hürriyeti.

ABSTRACT

One of the most indispensable elements of human rights is the individual rights and freedoms. In the historical process, individual rights and freedoms have been tried to be based on a legal basis by laws. In this respect, the most basic rights of the individual are put under the protected. In the National Struggle Period, the bill of law

*Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi: asaf.ozkan@atauni.edu.tr

**Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi: esra.tasdelen2904@hotmail.com

about the individual rights and freedoms, presented by Abdulkadir Kemali to Turkish Grand National Assembly on 18 April 1921 is worthy to be examined. Considering the period in which the bill of law is presented, the importance of this law will be better understood. While trying to make dominant national sovereignty, the individual rights and freedoms are guaranteed by a law such as “*Law Of Freedom Personality*”. This law passes into the history as one of the most important laws emerged by the First Assembly on the individual rights and freedoms.

Keywords: Freedom, Individual Rights and Freedoms, Abdulkadir Kemali Bey, Law Of Freedom Personality, Turkish Grand National Assembly, Public Freedom.

GİRİŞ

Hürriyet kavramının ne olduğu çok eski zamanlardan beri insan zihnini kurcalayan en önemli sorulardan birini teşkil etmektedir. Bunun sebebi hürriyetin tek yönlü değil, çok yönlü bir kavram oluşudur. Hürriyeti ışığa doğru uzatılan bir prizmaya benzeten Kapani, bu prizmaya bakanların kendi bakış açısından gördüğü rengi veya renkleri tasvir edebileceğini ifade etmektedir. Nitekim Montesquieu’de “*hiçbir kelime yoktur ki, hürriyet kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekilde yansımış olsun*” sözüyle bu kavramın kişiden kişiye göre değiştiğini ve farklı bakış açıları sebebiyle tek bir tanımla açıklanamayacağını belirtmektedir.¹

Arapça kökenli bir kavram olan hürriyet “*hürr*”² kökünden gelmekte; hürlük, serbestlik, azatlık anlamını taşımaktadır.³ Hürriyet kavramı çoğu zaman özgürlük yerine de kullanılabilir.⁴ Özgürlükle eş değer anlamda kullanılan hürriyet; “*bağlı olmama; dışardan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). İnsanın kendi istemesi, kendi iradesiyle eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi*”⁵ şeklinde de ifade edilebilmektedir. Yine benzer açıklamalardan birinde de hürriyet, “*insanın neyi yapmak isteyip neyi yapmak istemediğine kendi iradesiyle karar vermesi ve kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından*

¹ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 3.

²Hürr; esir olmayan, karışanı görüşeni olmayan, serbest (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010, s. 449.)

³ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s. 449.

⁴ Hürriyet; özgürlük, hür olma durumu. Ali Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Selim Kitabevi, Ankara, 1996, s. 184; Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük ([http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts/Erişim_Tarihi_\(E.T.\):_10.06.2019](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts/Erişim_Tarihi_(E.T.):_10.06.2019))

⁵ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 141.

*engellenmemesi. Hiçbir kısıtlama ile kayıtlı olmama. Her istediğini elde etme ve her şeye güç yetirebilmeye mutlak özgürlük; belirli sınırlar içinde istenen şeyin yapılabilmesine de görelî özgürlük denir*⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere hürriyet kısaca herhangi bir kısıtlama ve zorlamanın olmaması anlamına gelmektedir.⁷ Lakin sınırsız hürriyet olamayacağı için bireysel hürriyetin sınırı bireyin başkasına zarar vermeden istediği gibi davranması olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bahsedilen sınır ise kanunlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim Ceza Hukuku'nda hürriyet bir hak sayılmış ve herhangi bir sebeple engellenmesi suç kapsamında telakki edilmiştir. Montesquieu da hürriyeti "*kanunların müsaade ettiği her şeyi yapmak hakkıdır, bir vatandaş kanunların yasak ettiği şeyi yapabilseydi özgür sayılmazdı o zaman; çünkü öteki vatandaşların da aynı yetkiyi kullanmaya hakları olurdu*"⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Montesquieu, bu cümlesiyle kanun ve hukuk üstünlüğü olmadıkça bir hürriyet düzeninin kurulamayacağını ifade etmek istemiştir. Ancak bireyin/insanın bir özne olarak değer kabul edilmeye başladığı modern zamanlarla birlikte kanun koyucu olarak devlet ile birey arasındaki ilişki aslında paradoksal bir seyir izlemeye başlamıştır. Çünkü modern devletin kamu düzenini korumak veya başka gerekçelerle koyduğu kanunlar zaman zaman kişisel hürriyetleri engellemekle eleştirilebilmektedir. Görüldüğü üzere, üzerinde mutabakata varılmış tek bir hürriyet tanımından bahsetmek mümkün değildir.

Bunun yanı sıra hürriyet kavramını ifade eden çeşitli terimler de vardır. Genellikle, kişi hakları, kişisel hürriyetler, insan hakları, temel haklar, kamu hürriyetleri, kişi özgürlüğü, kişi güvenliği gibi terimler kullanılmaktadır. Bu terimler kamu hürriyetleri başlığı altında toplanabilmekle beraber, hem klasik hürriyetleri hem de sosyal içeriğe sahip olan her şeyi kapsadığı için pozitif hukuk içerisinde sayılmaktadır.¹⁰

Hürriyetler, kamu hürriyetleri veya temel hak ve hürriyetler başlığı ile anayasalarda düzenlenerek devleti oluşturan temel nizamlardan biri haline getirilmiştir.

⁶ Ömer Demir-Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.283-284.

⁷ Hürriyet; "*serbest olma, bir şeye bağlı olmama, etki almama, seçme gücü ve imkanı olması, kendi iradesi ile karar verebilmesi, kişisel, toplumsal, ahlaki, fikri özgürlük, ifade hürriyeti, iktisadi hürriyet, seyahat ve ibadet hürriyeti gibi*" anlamlara da gelmektedir. (**Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi**, VI, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 81-89; **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, IX, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 5447-5448.)

⁸ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 316.

⁹ Montesquieu, **Kanunların Ruhu I**, (Çev: Fehmi Baldaş-Hayri Bildik), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 231.

¹⁰ **Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi**, VI, s. 82-83.

Bu nedenle hürriyet aleyhine işlenen fiilleri her şeyden önce hürriyetçi bir nizam öngören devlet düzeninin ve anayasa hükümlerinin ihlali olarak değerlendirmek mümkündür.¹¹

Bu noktada, kişi özgürlüğü ve güvenliği ilkesi önem kazanmaktadır. Nitekim kişi özgürlüğü ve güvenliği ilkesi bireyin iktidar karşısında hukuksal güvenliğinin güvencesi ve diğer özgürlüklerin ana kaynağı olma özelliği ile insan hakları içerisinde “*en temel hak*” olarak nitelendirilmektedir.¹² Kişi özgürlüğünün tam anlamıyla icra edilebilmesi için bu kavramın kişi güvenliği ile bağlantılı olmalıdır. Diğer bir ifadeyle; kişi özgürlüğünün hukuksal kimliğe kavuşması, kişi güvenliği ile sağlanmaktadır. Kişi özgürlüğünün sağlanabilmesi için demokratik bir devlette hukuk devletinin tüm güvencelerinden kişilerin yararlanmaları gerekmektedir. Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve diğer tüm uluslararası belgelerle de güvence altına alınmış kişi güvenliği, bir anlamda kişi özgürlüğünün de teminatı olarak görülmektedir.¹³ Böylelikle kişi güvenliği hakkı, temel hak ve özgürlüklerde keyfi müdahalelere karşı koruyucu bir fonksiyon görevini üstlenmektedir.¹⁴ Öyle ki bu sistem ile kimsenin kanuna aykırı bir eylem veya işlemde bulunmadığı müddetçe tutuklanamayacağı, dolayısıyla hiç kimsenin keyfi olarak özgürlüğünün kısıtlanamayacağı belirtilmektedir.¹⁵

Kişi özgürlüğü ve güvenliği kavramları daha önce de belirtildiği gibi birbirlerini tamamladıkları için birlikte kullanılmaktadır. Bu hakların kişilere sağladığı güvencelerin modern hukuk sistemlerinde yer alması için uzun ve zorlu mücadeleler verilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca haksız ve keyfi muamelelere maruz kalan kişiler, bu kısıtlamalar karşısında yoğun bir çaba göstermiş ve günümüzde de temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalelere karşı aynı kararlılıkla insan haklarının gelişimi yönünde mücadelelerini sürdürmektedirler.¹⁶

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ortaya çıkışı ve gelişim süreci, toplumsal gelişime bağlı olarak farklılık göstermektedir. Avrupa’da burjuva sınıfının güçlenmesi,

¹¹ Zerrin Garip, **Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma Suçu**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı ve Ceza Usulü Hukuku Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s. 6.

¹² Mahmut Göçer, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği ve Türk Hukuku*”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, TODAİE (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü) İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 211.

¹³ Seyithan Güneş, “*Özgürlük ve Güvencesi Açısından Hukuk Devleti ilkesi*”, **Ankara Barosu Dergisi**, 3 (1997), s. 21.

¹⁴ İbrahim Şahbaz, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*”, **Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi Yayınları**, 55, (2004), s.207.

¹⁵ Şeref Gözübüyük- Feyyaz Gölçüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 221

¹⁶ İ. Şahbaz, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*”, s. 204.

sosyo-ekonomik yapının yanı sıra idari alanı da etkilemiştir. Burjuvazi ve krallar arasında yapılan anlaşmalar, insan haklarının gelişimine çok büyük katkılar sağlamış temel hak ve özgürlüklerin temelini oluşturmuştur. Yapılan anlaşmalar, insan hakları ihlaline karşı bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Bunun en önemli örnekleri İngiltere'deki kral ve burjuva sınıfı arasında imzalanan belgelerdir.¹⁷

Bu belgelerin karakteristik yapısı; kralın başına buyruk emir ve uygulamalarına karşı halkı korumaktır. Dolayısıyla mutlak iktidarın yetkilerinin kısıtlanmasına yönelik bu girişim, temel hak ve özgürlüklerin doğumunda önemli bir yere sahiptir. İngiltere'de sırasıyla ortaya çıkan bu belgeler; Büyük Özgürlük Şartı (Magna Carta Libertum)¹⁸, Haklar Dilekçesi (Petition of Rights)¹⁹, Habeas Corpus Act²⁰, Haklar Bildirisi (Bill of

¹⁷ Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 27.

¹⁸ İngiltere'de temel hak ve özgürlükler konusunda güvence getiren ilk belge, 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Şartı)'dır. Bu belge, dönemin İngiltere Kralı Yurtsuz Jean ile güçlü sermaye sahiplerinin arasında yapılan bir anlaşmadır. Magna Carta Libertatum'un hazırlanmasındaki temel etmen; İngiliz soylularının ve ruhani sınıfın yetkilerini arttırmayı öngörmesidir. Böylelikle Kralın mutlak iktidarının sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Bu alanda kabul edilen ilk belge olması bakımından önemlidir. 63 maddeden oluşmaktadır. Bu belge ile kişinin can ve mal güvenliğine sahip olduğu belirtilmiş; keyfi yakalama ve cezalara karşı korunma hakkı tanınmışsa da, korumayı gerçekleştirebilecek mekanizmaların geliştirilmemesi sebebiyle etkin olarak hayata geçirilememiştir. Buna rağmen Magna Carta ile kralın yetkileri sınırlandırılmış ve kişi hak ve özgürlükleri yolunda ilk adım atılmıştır. (Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 27; Ayferi Göze, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s. 467.)

¹⁹ İngiltere'de hak ve özgürlük belgeleri içinde tarihsel açıdan ikinci önemli belge, "*Petition of Rights*", diğer adı ile 1628 tarihli "*Haklar Dilekçesi*"dir. Bu dönemde; İngiltere'de geçmişten beri var olan parlamento ile kral arasındaki mücadele, Kral I. Charles'ın parlamentonun onayını almadan İspanya ve Fransa'ya savaş ilan etmesi ile yüksek seviyeye ulaşmıştır. Üstelik Kralın savaşın masraflarını karşılamak için vergi oranlarını ağır bir şekilde arttırması da büyük tepkiye neden olmuştur. Bu durum karşısında parlamento krala, Fransa ile yürütülen savaşta ekonomik olarak yardımda bulunulacağını taahhüt ederek 1628 tarihinde Haklar Dilekçesi'nin (Petition of Rights) yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Haklar Dilekçesi'nde; kişi özgürlüğü ve güvenliğini korumaya yönelik son derece önemli hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca Kralın tek başına vergi koyma konusunda yetkisini sınırlandıran düzenlemeye de yer verilmiştir. Bu bildiri Magna Carta Libertatum'un benimsediği kişi özgürlüğü ve güvenliğini güvence altına almaya yönelik ilkelere yer verilmiştir. (Ayferi Göze, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s. 468; Mehmet Akad-Bihterin Vural Dinçkol-Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 236.)

²⁰ Haklar Dilekçesi'nden sonra İngiltere'de düzenlenen üçüncü belge niteliğindeki Habeas Corpus Act, Cromwell yönetiminin sona ermesinin ardından Kral III. Charles döneminde 1679 yılında parlamentonun onayı ile yürürlüğe girmiştir. Habeas Corpus Act, kişi özgürlüğünü ve güvenliğini korumak ve bu özgürlüğün yönetim tarafından hukuka aykırı olarak sınırlandırılmasını engellemek amacıyla Anglo Sakson hukukunun benimsediği bir kurumdur. Latince vücuda sahip olma ya da antik köken olarak ortak emir anlamına da gelen bu belge, İngiliz Özgürlükler Bulvarı olarak da adlandırılmaktadır. Kişi güvenliğinin kişi özgürlüğü ile ortak bir yönünün bulunduğunu savunanlar, iki kurumun da Habeas Corpus Act olarak tanımlanmasında bir sakınca görmemektedir. 1789 Fransız Özgürlük Bildirisi'nin en önemli yanı; kişi güvenliği hakkına yönelik köklü ve devrim niteliği taşıyan düzenlemelere yer vermesidir. İngiliz hukukunun eseri "*Habeas Corpus Act*"tan esinlenerek Fransız hukukuna giren kişi güvenliği, suçta ve cezada kanunilik ilkesi, kimsenin hakim kararı olmaksızın tutuklanamaması, masumiyet karinesi ve savunma hakkının kısıtlanmaması gibi insan haklarının temel ilkelerini kapsamaktadır. (Metin Feyzioğlu, "*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XLIV/1-4 (1995), s. 665; İ. Şahbaz, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*", s. 208.)

Rights)²¹ ve Uzlaşma Kanunu'dur (The Act of Settlement)²². Bu belgeler temel hak ve özgürlüklerin gündelik yaşama geçirilmesine yönelik düzenlemeleri içermeleri bakımından önemlidir.²³ Atılan bu önemli adımlar İngiltere'de yeni bir süreci beraberinde getirirse de Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlığı sürecindeki 1776 Virginia Haklar Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi evrensel boyuta ulaşamamıştır. Çünkü İngiliz bildirileri kralın ve aristokrasinin yetkilerini parlamento yararına sınırlarken, parlamentonun yetkilerine bir sınır koymamışlardır. İngiltere'de bu gelişmeler sonucunda, parlamento üstünlüğü bir anayasa kuralı, yasa egemenliği hak ve özgürlüklerin güvencesi olmuştur. Oysa Amerikan ve Fransız bildirileri yasama organını bağlayan esaslar taşımasına rağmen, İngiliz bildirileri gibi parlamentonun yetkilerine karışmamış ve parlamentonun iktidarını sınırlama yoluna gitmemişlerdir. Amerikan ve Fransız bildirgelerinin, İngiliz bildiri ve şartlarından en önemli ayrılıkları bu bildirgelerin evrenselliği ve soyutluğu olmuştur.²⁴ Ayrıca Amerikan ve Fransa'da kişi hürriyeti ve güvenliği, anayasa ile teminat altına alınarak yazılı hukuk kuralları kapsamında ele alınıp tüm dünyaya örnek olmuş ve hızla yayılmıştır.

Kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği "*Habeas Corpus*" olarak da nitelendirilmektedir. İngiliz hukuku kökenli "*Habeas Corpus*"un etkisiyle Fransız hukukuna devrim sonucu giren kişi güvenliği, ceza yasalarının geriye yürümezliği, savunma hakkının temel hak oluşu ve masumluk (suçsuzluk) karinesinin tanındığı, kişi özgürlüğünü koruyan temel değerleri içermektedir. Yine Amerika'ya göç eden İngilizler "*Habeas Corpus*" ilkesini, vatandaşlığın en temel koşulu olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı kişi özgürlüğü İngiltere'de olduğundan daha ileri bir boyutta ele alınmış, bunu güvence altına alan uygulamalar getirilmiştir. Hatta "*Habeas Corpus*"u ABD mahkemeleri daha titiz uygulamışlardır. "*Habeas Corpus*" ilk bakışta bir usul kuralı

²¹ Haklar Bildirisi; 1689 yılında kabul edilmiştir. "*Bill of Rights*" adı verilen Haklar Bildirisi, İngiltere Kralı II. James döneminde parlamento ile yapılan anlaşma sonucunda yürürlüğe girmiştir. Bu belgenin hazırlanmasında Parlamento, aktif rol oynamıştır. Dönemin kralının uyguladığı sert yönetim tarzına gösterilen reaksiyonun ürünü olan belgede; Parlamentonun üstünlüğü ilkesi açıkça vurgulanmıştır. Bu yasa, kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacını gütmekte, yurttaşlara, krala dilekçe vermek hakkı tanımakta ve sonuç olarak da yurttaşların haksız yere tutuklanmalarını engellenmeyi amaçlamaktadır. (M. Akad-B. V. Dinçkol-N. Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, s. 238.)

²² 1701 tarihli "*The Act Of The Settlement*" adlı yasa parlamento tarafından ilan edilmiştir. Bu yasanın hukuk devleti açısından önemi, yetkilerini kötüye kullanmadıkları sürece yargı organlarının görevlerinden uzaklaştırılmamaları esasını kabul etmesidir. (İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974, s. 285; Timur Demirtaş, "*Kişi Güvenliği*", **İÜHFİM**, XLVIII/1-4 (1977), s. 154.)

²³ M. Akad-B. V. Dinçkol-N. Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, s. 240; M. Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 41-42.

²⁴ M. Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 42; T. Demirtaş, "*Kişi Güvenliği*", s. 156.

gibi gözükmesine rağmen bir kimsenin tutuklanmasından sonra ilgili memurca mahkeme önüne getirilmesi ve tutukluluğunun nedeninin açıklanmasını sağlayan yargısal bir kural olarak belirtilmiştir. Böylece keyfe göre tutuklamayı kesinlikle ortadan kaldırmış, yurttaş güvenliğini sağlamıştır.²⁵

Kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği kavramları, insan haklarının en vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bunun temelini ise 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi meydana getirmektedir. Bildiri 17 maddeden ibaret olsa da, bu maddelerin içeriği tüm dünyada yankı bulmuştur. İnsan haklarının sağlanması ve korunması yolunda atılan adımlar ise örnek teşkil etmektedir. Bildiride hürriyet hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, düşünce, söz, yazı ve vicdan hürriyeti gibi klasik hak ve hürriyetler yer almıştır. Böylece XIX. yüzyılın başlarından itibaren insan hakları ilkeleri önce Avrupa’da daha sonra da dünya genelinde yazılı anayasaların kabulü ile milletler hukukunda yer almıştır. Osmanlı Devleti de kişi hak ve hürriyetleri konusunda atacağı hukuki adımlarda Fransız yasalarından yararlanmış ve kişi özgürlüğü ve güvenliği kapsamında 1808 tarihli Sened-i İttifak’tan başlayarak²⁶ Cumhuriyet’e doğru gelişimini sürdürmüştür.

Kişi hak ve özgürlükleri bağlamında Avrupa ve ABD’deki bu gelişmeler Osmanlı Devleti’nin modernleşme/batılılaşma süreci ile birlikte Türkiye’de gündeme gelmeye başlamıştır. Bu makalede Osmanlı döneminde kişi hak ve özgürlükleri konusunda yaşanan gelişmelere değinildikten sonra Millî Mücadele’nin en sıkıntılı dönemlerinde Abdülkadir Kemalî Bey’in TBMM’ye sunduğu bir kanun teklifi münasebetiyle mecliste ve kamuoyunda yaşanan tartışmalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

²⁵ İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, s. 322.

²⁶ Sened-i İttifak’ın merkez ve ayanları ilgilendirdiği, halkı alakadar etmediği ileri sürülmüşse de Sened-i İttifak’ta “*fukara ve reaya*” ile ilgili şartlar da vardır. Sened “*fukara ve reayanın himayet ve siyanetini esas*” aldığı (Şart 7) açıkça ilan ediyordu. Sened-i İttifak, “*fukara ve reaya*”nın korunmasını, “*fukara ve reaya*”nın vergilendirilmesinde ölçülü (hadd-i itidale riayet) davranılmasını (Şart 7); ve keza “*fukara ve reaya*”ya zulm edilmemesini öngörüyordu (Şart 5 ve 7). Görüldüğü gibi Sened-i İttifak yoksulları ve yönetilen halkı da koruyucu şartlar içermektedir. “*Fukara ve reaya*”yı koruyucu özel şartların yanında, Sened-i İttifak’ta genel koruyucu şartlar da vardır. Sadrazamın kanuna aykırı işlere girişmemesi (Şart 4); suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (Şart 5); ayaklanan kişilerin soruşturma yapılmadan idam edilmemesi (Şart 6) gibi noktalar da belirtilmiştir. (Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 46-47; Esra Taşdelen, **Türkiye’de Anayasa Hazırlık Süreçlerinin Ulusal Basına Yansımaları (1921-1924-1961-1982)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2018, s. 10-11.)

1- Osmanlı Dönemi'nde Kişi Hak ve Özgürlükleri Meselesi

Osmanlı Devleti, şer'i ve örfi hükümlere²⁷ göre yönetildiğinden, insan hak ve hürriyetleri de bu doğrultuda değerlendirilmiştir. Osmanlı kamu ve özel hukukunun temelini oluşturan İslam Hukuku'nda; din kurallarının kişiye tanıdığı en büyük hak kişisel güvenlik hakkıdır. Bu doğrultuda herkesin mal ve can dokunulmazlığı, ağır ceza tehdidi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Kişi hürriyeti ise başkalarına ve kişinin kendisine zarar vermemek sınırıyla kabul edilmiş, mutlak hürriyetten ise bahsedilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde hürriyet kavramı, XIX. yüzyıla kadar herhangi bir belgede yer almadığı gibi, kişi hürriyeti ile alakalı herhangi bir tanımlamada da bulunulmamıştır. 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak²⁸ adlı belge ile ilk kez merkezi otoritenin mutlak hâkimiyetine bir sınırlama getirilmiştir. Anayasal devlet düzenine yönelik gelişmelerin ilk adımı sayılan bu belge, 1215 tarihli Magna Carta ile de karşılaştırılmış²⁹ ve benzerlikler kurulmuştur. Hürriyet kavramına yönelik doğrudan bir bağlantısı bulunmamasına karşın; Sened-i İttifak'ın bazı hükümleri³⁰ bu doğrultuda atılan ilk adım olması hasebiyle önem arz etmektedir. Nitekim bu belge modern Türk Devleti'nin gelişim tarihinde "*ilk amme hukuk kaidesi*"³¹ olarak sayılmıştır.

Kamu hürriyetleri yolunda pozitif gelişmeler II. Mahmut ile ivme kazanmış ve bazı hürriyetler³² tanımlanmıştır. II. Mahmut, Tanzimat'a doğru giden yolu da başarıyla açmıştır.³³ 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Tanzimat Fermanı³⁴'nın ilanı ile başlayarak 1876'ya kadar Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahat süreci Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır.³⁵ Tanzimat Fermanı'nın can, mal, ırz

²⁷Recai G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1957, s.28-29; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, TTK, Ankara, 1996, s.39-40; Halil Cin- Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s.81

²⁸ Sened-i İttifak'ın tam metni için bkz: Suna Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 1-3; Server Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 1-4; Ali Akyıldız, "*Sened-i İttifak'ın Tam Metni*", **İSAM**, İstanbul, 2 (1998), s.215.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sina Akşin, "*Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması*" **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVI/27 (1994), s. 115-123.

³⁰ Sened-i İttifak'ın şu maddeleri kişi hak ve özgürlükleri kapsamında değerlendirilebilir: Sadrazamın keyfi eylemlerinin yasaklanması (Şart 4), suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (Şart 5), ayaklanan kişilerin soruşturma yapılmadan idam edilmemesi (Şart 6), yoksulların ve reayanın korunması, vergilerin haksız ve ezici olmaması (Şart 7), reayaya zulmün yasaklanması (Şart 5 ve 7). (Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 47.)

³¹ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1942, s. 141.

³² Angarya ve müsaderenin kaldırılması, mülkiyetin korunması, kanun önünde eşitlik, haberleşme hürriyeti ve din ve vicdan hürriyeti. (Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969, s. 417.)

³³ T. Z. Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, s. 417.

³⁴ Tanzimat Fermanı tam metni için bkz: **Düster**, Tertip I, C. 1, s. 4-7; S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 3-6; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 4-6

³⁵ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, s. 1204.

güvenliğini teminat altına alması, vergi ve askerlik işlerinin belirli bir düzene bağlanması, ayrıca “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ve “yargılamasız kimseye ceza verilemez” ilkelerini içermesi fermana “temel haklar fermanı” niteliği kazandırmaktadır. Kişi hak ve özgürlükleri açısından eksiklikler bulunmasına rağmen Tanzimat Fermanı ile “eksik ama derli toplu ilk Osmanlı listesi” yayınlanmıştır. Bu yönüyle ferman birçok açıdan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesine benzetilmektedir.³⁶ Bu nedenle ferman hukuk devleti olma yolunda atılan en önemli adım olarak değerlendirilmektedir.

1856 tarihli Islahat Fermanı³⁷ ile Müslüman-Gayrimüslim eşitliğinin yanı sıra bazı kişi hakları da teminat altına alınmıştır. Tanzimat Fermanı ile ilan edilen can, mal ve ırz güvenliği bir kere daha teyit edilmiş olup kişi hak ve güvenliği açısından önemli prensipler kabul edilmiştir. Kişi güvenliği ile ilgili olarak hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanmayacağı, hiç kimseye eziyet, işkence, cismani ceza uygulanmayacağı belirtilerek bunları emreden amir ve yapan memurların³⁸ cezalandırılması hususunda hükümlerin bulunması kişi özgürlüğü ve güvenliği açısından önemli bir gelişmedir.³⁹ Bu hususlar ilk Osmanlı anayasası olan 1876 tarihli Kanun-ı Esasi⁴⁰ ile kayıt altına alınıp “*Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-u Umumiyesi*” (M. 8-26) başlığı altında toplanmıştır.⁴¹ Böylece kişi hak ve hürriyetleri liberal bir anlayışa göre düzenlenmiş ve yazılı bir anayasa ile teminat altına alınmıştır. Bu açıdan Tanzimat Fermanı ile başlayan yasalastırma faaliyetleri sonucu kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği hakkı Osmanlı hukuk düzeni içinde yer almış olmasına rağmen, gerçek anlamda bu hakkın güvenceye bağlanması I. Meşrutiyet dönemi yani 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesi ile olmuştur.⁴²

³⁶ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 89-90.

³⁷ Islahat Fermanı tam metni için bkz: **Düstur**, Tertip I, C. 1, s. 7-14. S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 7-13; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 6-9.

³⁸ “... mücazat-ı cismaniye ve eziyet ve işkence müşabih kaffe-i muamele dahi kamilen lağv ve iptal kılınması ve bunun hilafına vuku bulacak hareket şediden men ve zecrolunacağından maada bunun icrasını emreden memurin ile bilfiil icra eyleyen kesaun dahi ceza kanunnamesi iktizasının tekdir ve tedip olunması...” bireysel hak ve özgürlüklerin korunması açısından önemlidir. (S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 8.)

³⁹ M. Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 100; Kemal Gözler, **Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 20-21.

⁴⁰ Kanun-ı Esasi tam metni için bkz: **Düstur**, Tertip I, C. 4, s. 4-20; S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 27-42; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 14-25.

⁴¹ S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 32-33; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 15-16.

⁴² Gökçen Alpkeya, “*Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)*”, **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, XII, Ankara 1990, s. 169.

Kanun-ı Esasi'de kişi hürriyet ve kişi güvenliği kavramına ilk kez yer verilmiştir.⁴³ Dönemin çağdaş Batı ülkelerinin anayasalarına benzer bir anlayışla kişi hak ve özgürlüklerine geniş bir biçimde yer vererek hazırlanmıştır. Lakin temel hak ve özgürlükleri hukuken güvence altına alacak bir denetim mekanizması oluşturulamamıştır. Nitekim 113. Madde padişaha sürgüne gönderme yetkisi vererek kişi özgürlüğü ve güvenliğini sarsmıştır.⁴⁴ Ayrıca Padişah II. Abdülhamit de Kanun-ı Esasi'nin 7. Maddesine dayanarak Meclis'i feshetmiştir.⁴⁵ Böylece Kanun-ı Esasi hukuken değilse bile fiilen hükümsüz duruma düşmüştür.⁴⁶ Bu da anayasanın özgürlükçü ruha sahip olmadığını göstermektedir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile Kanun-ı Esasi'de bazı değişiklikler yapılarak yeniden yürürlüğe konulmuştur. 1909 Anayasa değişiklikleri ile kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını korumaya yönelik bazı düzenlemeler getirilmiştir. 1876 Anayasasında yapılan en önemli değişiklik kişi hak ve özgürlüklerini geçersiz kılan 113. maddenin kaldırılması olmuştur.⁴⁷ Ayrıca kişi özgürlüğü ve güvenliğini korumaya yönelik Anayasa'nın 10. Maddesine ilave edilen hükümle kişi özgürlüğünün keyfi müdahalelerle sınırlandırılmayacağı, hiç kimsenin kanunda sayılan durumlar dışında tutuklanamayacağı ve mahkûm edilemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁸ Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen II. Meşrutiyet dönemi yöneticileri, 1909 yılında sıkıyönetim ilan ederek temel hak ve özgürlükleri kısıtlama yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Partisi de otoriter bir düzen kurma eğilimine girmiştir. Bu süreci Tunaya "*hürriyeti boğan hürriyet*" ifadesi ile tanımlamıştır.⁴⁹ Bu nedenle kişi özgürlüğü ve güvenliğinin sadece anayasa metninde yer aldığını, pratiğe geçirilme noktasında sıkıntıların yaşandığını belirtmek gerekir.⁵⁰

⁴³ Kanun-ı Esasi'nin 9. maddesinde "*Osmanlıların kaffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aherin hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir.*" 10. maddede ise, "*Hürriyet-i şahsiye her türlü taaruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz*" hükümleri yer almaktadır. (S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 15.)

⁴⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 145.

⁴⁵ Kanun-ı Esasi'nin 7. Maddesi "*...Meclisi Umuminin akt ve tatili ve ledel iktiza heyeti mebusanın azası yeniden intihap olunmak şartile feshi hukuku mukaddesei Padişahi cümlesindedir.*" (S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 32; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 15.)

⁴⁶ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 161.

⁴⁷ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011, s. 147-148.

⁴⁸ 1909 Değişikliği 10. Maddeye göre; "*Hürriyeti şahsiye her türlü taaruzdan masundur. Hiç kimse şer' ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevki ve mücazat olunamaz.*" (S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 29.)

⁴⁹ T. Z. Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, s. 426.

⁵⁰ Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1973, s. 69.

Görüldüğü üzere bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi yolunda birçok adım atılmış fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. Buna rağmen kişi hak ve hürriyetlerinin geliştirilmesi konusundaki süreklilik devam ettirilmiştir. Nitekim gerek düşünce alanında, gerekse politika alanında sürekli olarak tartışılmıştır. Bu tartışmalardan belki de en önemlisi Ocak-Mart 1923’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey⁵¹’in Ceza Kanunu’nun 203. maddesine⁵² ek olarak önerdiği, “*Hürriyet-i Şahsiye*” ya da “*Masuniyeti Şahsiye*” diye adlandırılan teklif olmuştur.⁵³

2- Hürriyet-i Şahsiye Kanunu Tasarısı ve TBMM’deki Tartışmalar

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu temel hak ve hürriyetler konusunda Birinci Meclis’in çıkarmış olduğu en önemli kanunlardan biri olarak sayılmaktadır. Kanunun çıkarılış sürecinde iktidar ve muhalefet arasında şiddetli tartışmalar yaşanmış ve bu nedenle çıkartılması uzun zaman almıştır. Nitekim tasarı 1921’de TBMM’ye sunulmasına rağmen 1923’te kanunlaşabilmiştir. Milli Mücadele devam ederken Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey Ceza Kanunu’nun 203. Maddesine ek olarak 10 maddelik bir

⁵¹ Abdülkadir Kemali Bey 10 Ağustos 1920’de Cebelbereket’in (Osmaniye) Yarbuz ilçesinde doğdu. İstanbul Hukuk Mektebi’ne girdi ve buradaki öğrencilik yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katıldı. Bu dönemde Musavver Erganon ve Şebtab isimli iki dergi çıkardı. Siyasi faaliyetlerinden dolayı bir dönem hapse mahkum oldu daha sonra af ile serbest bırakıldı. 1915’te Çanakkale Savaşı’na katıldı. 2 Nisan 1918’de 18 Ermeni’nin öldürülmesinden dolayı tutuklanıp Bursa Divan-ı Harbi’nde yargılandıktan sonra suçsuz bulunarak aklandı. Birinci Meclis’te Kastamonu mebusu olarak seçildi. Bir ara Adliye Vekaleti Müsteşarlığı yaptı. Koçgiri Ayaklanmasında Meclis adına araştırma kurulu üyeliği yaptı ve Pozantı İstiklal Mahkemesi başkanlığı yaptı. Kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan Hürriyet-i Şahsiye Kanununun çıkartılmasını sağlamak için önemli yasama faaliyetlerinde bulundu. Özellikle Tan gazetesinde bu konu ile ilgili birçok yazı yayınladı. 1923’te Adana’da Mücadele gazetesinde yazdığı makaleden dolayı tutuklansa da beraat etti. 1924 yılında yine Adana’da Toksöz adıyla bir gazete yayımlamaya başladı. Gazetede yazıları dolayısıyla altı ay hapse mahkum edildi. 1930 yılında Ahali Cumhuriyet Fırkası’nı kurdu ve Ahali adında bir gazete yayımlamaya başladı. Hükümetin partiye olan tutumu sertleşince Suriye’ye kaçtı ve 8.5 yıl burada ikamet etti. Soyadı Kanunu’ndan sonra Ögütçü soyadını aldı. 1939 yılında Türkiye’ye döndü. 1946’da Demokrat Parti’ye girdiyse de kısa bir süre sonra ayrıldı. 21 Temmuz 1949’da Ankara’da vefat etti. Kendisi öykü ve roman yazarı Orhan Kemal Bey’in de babasıdır. (Meral Demirel, **Tam Bir Muhafız Abdülkadir Kemali Bey**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 4-6)

⁵² Ceza Hukuku’nun 203. Maddesi; “*Her kim olur ise olsun memurin-i hükümet emri olmaksızın eshab-ı töhmetin tevkifi hakkında kavanin ve nizamatin tayin etmiş olduğu usulün haricinde olarak bir şahsı hapis ve tevkif eyler veya rehin suretiyle saklar ise altı mahtan üç seneye kadar hapis ile mücazat olunur. Bu suretle, hapis ve tevkif olunan veya rehin suretiyle saklanılan eşhası ihfa için bilerek yer gösteren kimse dahi kezalik üç mahtan üç seneye kadar hapis olunur.*” 204.madde de ise; “*Madde-i sabikanın mezkur olan tevkif-i eşhas cürmünü bir kimse devlet memuru zi (elbise) ve kıyafetine girerek veyahut sahte isim söyleyerek veyahut memurin tarafından sahte emir göstererek icraya cesaret eyler ise hakkında muvakkat kürek cezası icra olunur. Kezalik tevkif olunan şahıs idam ile ihafe (korkutulmuş) veyahut hakkında cismen eziyet ve işkence edilmiş ise buna cesaret eden şahıs her halde muvakkat kürek cezasına müstehak olur.*” (Düster, Tertip I, C. 1, s. 285-286.)

⁵³ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 228.

kanun teklifinde bulunmuştur.⁵⁴ Kişi hak ve özgürlüklerinin kötü niyetli devlet memurları tarafından sömürülmesine karşı hukuki bir dayanak noktası olarak hazırlanan bu teklif, Adliye Komisyonu'nda iki yıla yakın bir süre bekletilmiştir. Komisyon'un teklifi gözden uzak tutması üzerine Abdülkadir Kemali Bey, 29 Kasım 1922'de⁵⁵ teklifi yeniden gündeme getirerek Komisyon'da görüşülmeden Meclis'e getirilmesini istemiş ve Meclis de bu isteğini kabul etmiştir. Lakin başka konuların araya girmesiyle teklif yine görüşülemedi. 23 Aralık 1922 tarihinde yeniden kanun teklifinde bulursa da teklif kabul edilmemiştir.⁵⁶

Abdülkadir Kemali Bey'in Meclis'e sunmuş olduğu tasarı incelendiğinde kişi özgürlüğü ve güvenliği üzerinde önemle durulduğu ve çağın ilerisinde bir görüş ile hazırlandığı söylenebilir. Tasarıda rütbesine ve mevkiine bakılmaksızın temel hak ve özgürlükleri istismar edenlerin cezalandırılması öngörüldüğü gibi savcılara, temel hak ve özgürlüklere kısıtlama getiren ve bunları istismar eden herkese, kamu davası açabilme yetkisi veriliyordu. Bu şekilde ise savcılar yürütme erkinden bağımsız, yargı erki bakımından güçlendirilmiş oluyordu. Tasarı ile savcılarının yetkilerinin artırılması ve her ne mevkiide olursa olsun bir memurun yargılanabilmesi yürütme erkini ve iktidar çevrelerini rahatsız etmiştir. Bundan dolayı da teklif uzun süre Adliye Komisyon'unda unutturulmak istenmiş daha sonra ise genel kurulda görüşülmesine engel olunmaya çalışılmıştır.⁵⁷ Kanunun amacını; idari tasarruf yoluyla yapılan sürgünün yasaklanması, bunu yapanların cezalandırılması, kanunen herhangi bir yetkisi bulunmamasına rağmen yöneticilerin tutuklama ve hapis cezası vermesinin önlenmesi, mülki ve askeri hangi makamda olursa olsun memurların keyfi ve kanun dışı eylemlerinin önüne geçilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Bunun için de Abdülkadir Kemali Bey'in "*Hürriyet-i Şahsiye Kanunu*" olarak adlandırılan teklifi kişi özgürlüğü ve güvenliği açısından önemli bir adım olarak görülebilir.⁵⁸ Teklifin verildiği dönem düşünülürse bu kanunun önemi bir kez daha anlaşılacaktır.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu'nun öncülüğünü Abdülkadir Kemali Bey üstlenmiş, TBMM'nin muhalefet kanadını oluşturan İkinci Grubun çabaları ile de başarıya ulaşmıştır. Abdülkadir Kemali Bey'in 18 Nisan 1921'de vermiş olduğu kanun teklifi yaklaşık iki yıl sonra yani 17 Ocak 1923 tarihinde kendisinin Meclis'te bulunmadığı bir

⁵⁴ TBMMZC, 21 Nisan 1337, X, s. 54; TBMMZC, 19 Mayıs 1337, X, s. 319.

⁵⁵ TBMMZC, 29 Kasım 1337, XXV, s. 111.

⁵⁶ TBMMZC, 23 Aralık 1338, XXVI, s. 4

⁵⁷ T. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 231(Maddelerin orijinal hali için Ek-1)

⁵⁸ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 248.

oturumda gündeme alınmıştır. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey teklif sahibi Abdülkadir Kemali Bey'in Meclis'te bulunduğu bir günde teklifin müzakere edilmesini önerse⁵⁹ de, Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey “*Kanun şahsa mahsus değildir. Meclis kendisine mal etmiştir*”⁶⁰ ifadesiyle kanunun görüşülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra Abdülkadir Kemali Bey'in 18 Nisan 1337 tarihli “*Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine*” başlıklı kanun teklinin gerekçesi ve ek maddelerin okunması ile görüşmelere geçilmiştir. Gerekçe de “*...Yunanlıların (haksız tecavüzatını def'i için seller gibi kanlar akıttıktan ve en güzel kasaba ve köylerimizin hain ayaklar altında harabolduğunu gördükten ve düşmeni mevcudiyetimizi denizlere döktükten sonra dâhili Vatanda hürriyet ve hakkı hayat namına yeniden mücadelâta, yeniden kanlar fışkırtmaya mecbur olmayarak huzur ve sükûn içinde hukuk ve vazaifi müteakibide Hükümetçe ve milletçe riayetkârlığı âzami dereceye getirmek çarelerini şimdiden düşünmek mecburiyeti katiyesindeyiz...*”⁶¹ ifadeleriyle vatanın düşman işgalinden kurtulduktan sonra temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınmasının elzem olduğuna dikkat çekmesi önemli bir husustur.

Görüşmelerin başlamasıyla birlikte ilk konuşmayı Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey yapmıştı. Hüseyin Avni Bey konuşmasında Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi yazarı Mithat Bey'i hapse atan askeri kaymakamın haksızlığı karşısında kimsenin bir şey yapamadığını belirtiyordu⁶². Yaptığı uzun konuşmada bazı noktalara dikkat çekmeye çalışarak “*...asker kendisini başka bir millet gibi telâkki eder. Ayı bir usule tâbi olmak ister. Memleketin asayişini ihlâl ettiği halde hâlâ o adam tecziye edilememektedir. Efendiler bunun emsali pek çoktur. Maalesef bu mazinin hatasıdır. Bu hâkimiyeti milliyemize daha iyi sahib olmadığımızdan geliyor...*” yine “*...Kanunu tatbik edenler onun hiçbir zaman dairei mesuliyetine dâhil olmak istemiyorlar. Daima kendilerine imtiyaz talebediyorlar*” diyerek kişi hürriyeti ve güvenliğinin hangi düzeyde ele alındığını örnekle açıklamaya çalışıyordu. Nitekim “*Hâkimiyet-i Milliye*” gayesi ile

⁵⁹ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 387.

⁶⁰ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 387.

⁶¹ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 387.

⁶² Milli Mücadele yıllarında Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi Müdürü Mithat Bey, 21 Şubat 1921 tarihli Albayrak gazetesinde yayınladığı makalesinde memurların halka karşı hükmetme eğiliminden sakınmalarını, iş sahiplerine karşı şefkatli ve güler yüzlülükle muamele etmelerini tavsiye ediyordu. Aynı makalede “*vatanı idrak edemeyen memurin*” ifadesini kullanması bütün memurların tepkisini çekmiş ve Erzurum Merkez Kumandanı Kaymakam Emin Bey'in emri ile tevkif edilmişti. Ardından tahliye edilmesine rağmen, Mithat Bey'in tevkif edilmesi ardından Cephe Divan-ı Harbi'ne sevk edilmesi özellikle TBMM'deki Erzurum mebuslarının tepkisini çekmiş ve mecliste uzun tartışmalara neden olmuştu. (Dursun Ali Akbulut, **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991, s. 92-118.)

hareket eden bir Meclis'in en önemli kaidesinin temel hak ve özgürlüklerden geçtiğini "...*Milletin hukuku, hakkı bizim namusumuzdur...*" sözleriyle ifade ediyordu.⁶³

Hüseyin Avni Bey'in konuşmasından sonra söz alan İcra Vekilleri Heyeti Reisi Sivas Mebusu Rauf Bey, Hüseyin Avni Bey'e katıldığını, kanunların hâkim olması gerektiğini belirtmiş lakin kanunların tatbikinde "*zaman*" kavramına dikkat çekerek durumun bu şekilde değerlendirilmesini istemişti. Rauf Bey'in askeri kaymakam olayına yönelik "*Hüseyin Avni Bey arkadaşımız askerlik etmiş ve askerliğin en müşkül devrelerinde vazifesini görmüş ve müşkülâtını iktiham etmiş olmak itibariyle kendilerine hitabediyorum*" sözleri ise olayı sıradanlaştırmaya yönelik bir tutumdur. Ona göre bu kanunun uygulanabilmesi için henüz şartlar müsait değildir. Bu düşüncesini ise "*Toz duman olan yerde ferman okunmaz*" atasözü ile desteklemeye çalışıyordu.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Rauf Bey'in konuşmasına atıfta bulunarak hür doğan insanların hürriyetini tatbik etmenin ve bunu kanun yoluyla sağlamanın herhangi bir zamana ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Konu ile ilgili Trabzon'da vuku bulan bir olayı örnek göstererek varlığını devlete adayan insanların temel hak ve özgürlüklerinin temin edilmesinin onların en temel hakları olduğunu vurgulamıştır. Bu kanunun önemini ise "*hâkimiyeti milliye vardır diyoruz ve bu esas üzerine yürüyoruz, hâkimiyeti milliyenin süsülesası hâkimiyeti şahsiyedir, masuniyeti şahsiyedir. Bunu temin edecek olan şu kanun buradan çıkmadan bendenizce diğer kanunların hiçbirisinin kıymeti yoktur. Çünkü hepsinin temelini bu kanun teşkil eder. Bir halk hakkını muhafaza edeceğini bilmezse ve aharın ve mütecavizlerin, tecavüzatına karşı kendini müdafaa edecek bir kuvvet ve kudret görmezse yani o halk, hürriyet ve serbestisine sahibolmazsa, mutlaka müstebitlerin, mütegalibenin, esiri olacaktır. Efendiler; biz halka benliğini vermeliyiz, halk hür olduğunu bilmeli ki kendi kanaati vicdaniyesi dairesinde iş görsün...*"⁶⁴ cümleleriyle ifade etmiştir.

Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin en temel hak sayıldığı ve bu kanunun tatbikinin elzem olduğu vurgulansa da Meclis'te buna karşı çıkan mebuslarda olmuştur. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey bu kanunun kabul edilmesinin yarardan çok zarar getireceğini ve ülkeyi kargaşaya sürükleyeceğini belirtiyordu. Hali hazırda bir kanunun olduğunu ve 203'ncü maddenin bu işlevi yerine getirdiğini ifade ediyordu. Ayrıca kişi hak ve özgürlüklerinin sınırının iyi bir şekilde çizilmediğini özellikle tasarının 8.

⁶³ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 389-390.

⁶⁴ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 390-391.

Maddesinin⁶⁵ Meclis'in salâhiyetini tehdit ettiğini bundan dolayı üyesi olduğu Adliye Komisyonu'ndan geçirilmediğini vurguluyordu.⁶⁶

Abdülkadir Kemali Bey, Refik Şevket Bey'in bu sözlerine 29 Ocak 1923 tarihli Tan gazetesinde “*ceza hukukumuzda maalesef bir boşluk vardır ki, onu teklifimin kabulü halinde kısmen dolmuş göreceğiz. Reddi halinde eski tas, eski tarak düsturu şüabat-ı devletin cümlesinde devam edip gidecek. İstiklal-i milli, saltanat-ı millîye ve buna benzer sözler, gazete sütunlarında kalacak ve biraz akli erenler, Fikret merhumun ‘İnan Haluk, ezeli bir şifadır aldanmak’ mısraını teşbih çekeceklerdir*” şeklinde karşılık vermiştir.⁶⁷

Kısa bir aradan sonra Meclis'teki görüşmeler kaldığı yerden devam etmiş ilk sözü Canik Mebusu Nafiz Bey almıştı. Teklifin haklı yanları olduğu kadar Hürriyet-i Şahsiye Kanunu'nun çerçevesinin belirtilmediğini lakin maddelerin müzakeresi sırasında tespit edilebileceğini ifade etmişti.⁶⁸ Kütahya Mebusu Ragıp Bey ise “*Abdülkadir Kemali Beyin teklifi, çok koyu, çok yüksek bir hissin tahtı tesirinde gayrilâyık veçhile uluorta yazılmıştır*”⁶⁹ ifadesi ile teklifin Meclis yerine Adliye Komisyonu'nda yeniden tetkik edilmesinin daha doğru olacağını savunuyordu.

Çorum Mebusu Dursun Bey ise teklif hakkında müspet bir tutum sergilemiş ve kişi özgürlüğü ve güvenliği konusunun önemini belirterek “*Biz Lozan'da haricî inhisarları, haricî kapitülâsyonları yıkmak için olanca kuvvetimizle çalışırken ondan daha müessir ve ondan daha muzır olan bu dahilî inhisarları, imtiyazları, dahilî kapitülâsyonları refetmek için ne düşünüyoruz*” diyerek hürriyetin sadece ülke dışında değil ülke içinde de sağlanması gerekliliğini vurgulamıştı. Konuşmasında kanunların herkese eşit olarak uygulanmasının gerekliliğini savunmuş, “*öteden beri memleketimiz*

⁶⁵ Ek maddenin 8. Maddesi “*İşbu zeyillerde beyan edilen ceraim mahkûmları hakkında af salâhiyeti mülgadır*” ibaresi ile beyan edilen suçlardan dolayı Meclis'in af yetkisini kullanamayacağı belirtilmiştir. **TBMMZC**, 17 Ocak 1337, XXVI, s. 388-389. Bu maddeyi vurgulayan Refik Şevket Bey “*vazifei siyasiyesini tahdideden bir Meclisin bulunduğu kaani değilim. Binaenaleyh şu hususta Meclis kendi salâhiyetine vaziyet edebilmek için ancak bir Kanunu Esasi v az 'etmesi lâzımgelir. Halbuki bu kanun müzakere olunup çıktığı vakitte, bendeniz kendi nefsime arz ediyorum, milletin himaye hukukiyesini üzerine almaktır. Bunu bendeniz kabul etmiyorum*” kanunu bu yönüyle eleştirmiştir. (**TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 395.)

⁶⁶ **TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 392-395.

⁶⁷ **Tan**, “*Hürriyete Tecavüzün Men'i*”, 29. 01. 1923; Abdülkadir Kemali Bey'in “*Hürriyete Tecavüzün Men'i*” başlıklı yazı dizisi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Tan gazetesinde, 29 Ocak ile 9 Şubat tarihleri arasında her gün yayınlanmıştır. (M. Demirel, **Tam Bir Muhalif Abdülkadir Kemali Bey**, s. 343; Ahmet Demirel, **Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.286.)

⁶⁸ **TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 396-397.

⁶⁹ **TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 398.

inhisarlar, imtiyazlar diyarıdır” cümlesiyle de artık bunun değişmesi gerektiğini ve kanuna ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

Dursun Bey’den sonra söz alanlar Ceza Kanunu’nda zaten atıfta bulunulduğuna işaret ederek bu kanunun gerekli olmadığına, kanunun uygulama safhasında sıkıntı meydana getirebileceğine değinmişlerdi.⁷¹ Tartışmalar devam ederken İkinci Grup üyeleri görüşmelerin bitirilerek maddelerin görüşülmesini talep etmişlerdi. Birinci Grup üyelerinden 17 mebus kanunun zaten var olduğu ve reddedilmesi gerektiği yönünde bir önerge vermişlerdir. Yapılan yoklama sonucunda görüşmelere 149 mebusun katıldığı ve yeterlilik sayısı olan 161’e ulaşamadığı için karar alınmamıştır. Oylama sonucu ise şöyledir; 79 kabul, 60 red olup, 10 mebus ise çekimser kalmıştır.⁷² 18 Ocak 1923’te konu yeniden gündeme gelerek oylamaya gidilmiş, 173 mebustan 97’sinin oyuyla maddelerin görüşülmesine karar verilmiştir.⁷³

Teklifin görüşülmesine 7 Şubat 1923 tarihindeki 188. Birleşimde devam edilmiş ve ilk sözü Abdülkadir Kemali Bey almıştır. Konuşmasında birçok örnekler vererek temel hak ve hürriyetler konusunda bu kanunun elzem olduğu üzerinde durmuştur.⁷⁴ Çeşitli örnekler sunarken *“Hürriyeti şahsiyeye arz edeceğim gibi memurini devlet ve idare memurları ve askerlerimiz tecavüz ederler. Misallerini arz ettim. Askerlerin tecavüzleri seferberlik zamanında zaruridir. Önüne geçmek için yapılacak bütün tedbirler akamete mahkûmdur.”*⁷⁵ Askerin de tıpkı idari memurlar gibi temel hak ve özgürlükleri hiçe saymasının asla kabul edilemeyeceğini ifade ederken tepki çekmemeye çalışan bir üslup kullanması dönemin konjonktürel yapısı ile açıklanabilir. Bununla birlikte kişi özgürlüğü ve güvenliği konusunda *“Efendiler! Hürriyete taallûk eden mesailde imtiyaz yoktur. Kaymakam, miralay, mutasarrıf, yüzbaşı, binbaşı müşir değil, hürriyete taallûk eden şeylerde hükümdarları bile deviriyoruz, hükümdarları da yıkıyoruz”* ifadesiyle hiçbir gücün ve mevkiinin önemli olmadığını vurgulaması dikkat çekicidir.⁷⁶

Görüşmeler devam ederken İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey *“Hürriyeti şahsiyenin en yüksek derecede mahfuziyetini temin ettiği farz edilen bir kanun vardır.*

⁷⁰ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 398-399.

⁷¹ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 399-401.

⁷² TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 401-405; Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 472.

⁷³ TBMMZC, 18 Ocak 1339, XXVI, s. 420. Oy kullananların ayrıntılı listesi için bkz: TBMMZC, 18 Ocak 1339, XXVI, s. 429-430.

⁷⁴ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 207-214.

⁷⁵ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 209.

⁷⁶ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 213.

Hepinizin ve hukukşinas arkadaşların kuvvetle bildiğini tahmin ediyorum. O kanun (Habeyes Korpüs) denilen kanundur. Bu kanunun ihtiva ettiği mevad vardır” sözleri üzerine Abdülkadir Kemali Bey bu kanunun Batı’da yer aldığını belirterek bizde de uygulanabilir mesajını vermek istemiştir. Abdülkadir Kemali Bey, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin bir diğer adı olarak kullanılan “*Habeas Corpus*” yasasını o günün şartlarında dile getirmiştir. Ayrıca “*Habeas Corpus*” yasasının bizde de uygulanması gerekliliğine değinerek, Hürriyet-i Şahsiye Kanunu ile temel hak ve özgürlükler konusunda bir atılımda bulunmuştur. Rauf Bey ise bu doğrultuda tatbik edilmesinde herhangi bir mahzur bulunmadığını lakin Hürriyet-i Şahsiye ile de mutlak özgürlükten bahsetmenin yanlış olacağını belirtmiş “*dünya yüzünde hürriyeti şahsiyei mutlaka yoktur*” ifadelerini kullanmıştır.⁷⁷

8 Şubat 1923 tarihli görüşmelerde ek maddeler ele alınmaya başlanmıştır. Birinci ve ikinci madde üzerinde değişiklik yapılarak kabul edilmiştir. Değişikliklerle kanunun kimleri nasıl kapsayacağı ve nasıl uygulanacağına dair bir çerçeve çizilmiştir.⁷⁸ Görüşmelere 10 Şubat 1923’te devam edilmiştir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ilk iki maddede yapılan değişiklikler hasebiyle diğer maddelerin görüşülmesine gerek kalmadığını belirtmiş, Abdülkadir Kemali Bey’de bu görüşe katılmıştır.⁷⁹ Bu teklif Meclis’i ikiye bölmüştür. Bir kısım mebuslar kanunun hızlı bir şekilde Meclis’ten çıkmasını isterken diğer kısım kanunun çıkmaması için direnmeye devam etmişlerdir. Canik Mebusu Nafiz Bey bu durumu şu şekilde izah etmektedir: “*Meclisin Heyeti Umumiyesinde iki nevi kıskançlık var. Bir kısım ki, kısmı âzamu teşkil ediyor, kısmı külliye teşkil ediyor, her ne veçhile olursa olsun, şu kanun Meclisten çıksın diyor. Halkın en ehemmiyetli hukukunu, güya bir hayvan, ağzından şikâr kapılır gibi kıskanıyor. Diğer bir kısım ise aman hakkı hayatımız gidiyor. Ne yapalım, şu kanunu yerin altına atalım diyor. Hiçbirisi, yani gerek bir kısmın kıskançlığı, gerek diğer kısmın titizliği Meclisi Alinin Nizamnamesi karşısında şayanı iltifat değildir.*”⁸⁰

Tartışmalar neticesinde 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Maddeler iptal edilerek bu maddelerin üçüncü madde başlığı altında toplanması yolunda önerge okunmuştur.⁸¹ Bunun sonucunda söz konusu maddelerin iptali kabul edilmiş bu şekilde düzenlenmiştir.⁸² Düzenleme üzerine tartışmalar yaşanırken kişi hak ve özgürlüklerinin mebuslar

⁷⁷ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 216.

⁷⁸ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 230-245.

⁷⁹ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 263.

⁸⁰ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 264.

⁸¹ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 266-269.

⁸² TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 270.

üzerinde bıraktığı iki etkiyi şu örneklerle açıklamak mümkündür. Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey Hürriyet-i Şahsiye'nin ne denli önemli olduğunu çok sert ifadelerle ortaya koyarak “*O halde Hükümet, bu kanunla yıkılacak diyorlar. Yıkılacak eğer hürriyeti şahsiyenin aleyhtarı bir idare ise yıkılsın. (Yıkılsın sesleri) Heyeti Celilenize soruyorum. Hürriyeti şahsiye aleyhtarı olduğu için uzun seneler payidar olan bir idareyi yıktık. Eğer onu yıkıp da yeni bir hürriyeti şahsiye ve teşkilât yapmak istiyorsanız onu istemiyen bir fert yoktur*” diyerek temel hak ve özgürlüklerin bir devlet için hayati önem arz ettiğini belirtmiştir.⁸³ Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey ise Hürriyet-i Şahsiye'nin ancak mükemmel bir tarzda yapıldığında fayda sağlayacağını lakin anarşi halinde uygulanamayacağını ifade etmiştir. Şu nokta önemlidir ki anarşinin olmadığını Ali Fethi Bey de ifade etmesine rağmen bu kanunla birlikte her an her şey olabilir tarzındaki üstü kapalı konuşması temel hak ve hürriyetler konusundaki bakışını ortaya koymaktadır.⁸⁴ Bu iki zıt görüş aslında kişi özgürlüğü ve güvenliği konusunda verilen mücadelenin ne denli zor olduğunu ve bu konuda bir direnme olmadan bu haklara ulaşmanın mümkün olmadığını göstermektedir ki tüm dünyada bu böyle olmuştur.

Maddelerin görüşülmesi tamamlandıktan sonra kanunun Meclis'te onaylanması için oylamasına geçilmiş lakin görüşme yeter sayısı sağlanamadığından karar alınamamıştır.⁸⁵

12 Şubat 1923'te Hürriyet-i Şahsiye Kanunu ikinci kez oylamaya sunulmuş ve 108 kabul, 58 ret ve 8 çekimser oyla kabul edilmiştir. Meclis'te “*Yaşasın Hakimiyet-i Milliye*” ve “*Yaşasın hürriyetperverler*” sesleri yükselmiştir.⁸⁶

Abdülkadir Kemali Bey'in 18 Nisan 1921'de Ceza Kanunu'nun 203. Maddesine ek olarak 10 maddelik bir kanun teklifi ile başlatılan süreç, 12 Şubat 1923'te TBMM'de kabul edilen 5 madde ile birlikte Hürriyet-i Şahsiye Kanunu adını almıştır. Bu maddeler ise şu şekildedir: “*28 Zilhicce 1274 Tarihli Ceza Kanunu'nun 1'nci Bâbının 5'nci Faslına Müzeyyel Mevad Hakkında Kanun (25 Cemaziyelahir 1341-13 Şubat 1339)*”⁸⁷

Madde 1- Nüfûz-ı memuriyetini sû-i istimal ile kanunen haklarında tevkif emri sadır olmayan kimseleri hapis ve tevkif veya idareten nefy veya hilaf-ı kanun serbesti-i seyahati haleldâr veyahut masuniyet-i mesâkini ihlal eyleyenler ve menafi-i umumiye için lüzumu sabit olmadıkça ve kanunu mucibince pahası peşin verilmedikçe hukuk-ı

⁸³ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 267.

⁸⁴ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 268-269.

⁸⁵ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 277.

⁸⁶ TBMMZC, 12 Şubat 1339, XXVII, s. 283.

⁸⁷ Sicil-i Kavânin, (24 Nisan 1336-31 Teşrin-i Evvel 1341), I, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 160.

tasarrufiyeyi iptal edenler ve herhangi bir kimseyi kanunen mensub olduğu mahkemenin gayrı mahkemeye sevk edenler velhasıl gerek Kanun-ı Esasi ve gerek kavânîn-i hususiye ve nizamât ile efrada temin edilmiş olan hürriyet-i şahsiye veya hukuk-ı tabiiye veya medeniyeye tecavüz eyleyenler ve cerâim-i mezkûrede fer'an zîmedhâl olanlar bir seneden üç seneye kadar hapis ve müebbeden rütbe ve memuriyetten tard olunur. Bundan mütevellid zarar-ı şahsî dahi tazmin ettirilir.

Madde 2- 1'nci maddedeki cerâim mürtekibleri herhangi rütbe ve memuriyette bulunursa bulunsun haklarında Müdde-i Umûmiler tarafından mehâkim-i umûmiyede re'sen ikame ve takib-i dava olunur. İşbu vezâifi ifada ihmal ve terahi gösteren Müdde-i umumiler ve Müdde-i Umûmilerin bu hususata mütedair verecekleri emirleri icrada taallül edenler üç aydan üç seneye kadar hapis ve hizmet-i devlette bir daha istihdam edilmemek üzere rütbe ve memuriyetten tard olunur.

Madde 3- İşbu kanun ahkâmına mugayir olan bilumum mevad-ı kanuniye ve nizamiye mülğadır.

Madde 4- İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 5- İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Adliye Vekili memurdur."

Maddeler incelenecek olursa Abdülkadir Kemali Bey'in ilk verdiği 10 maddelik kanun teklifinin Meclis'te yaşanan uzun tartışmalar neticesinde kabul edilip, maddelerin genel bir çerçeveye tabi tutularak 5 madde haline indirgediği görülmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki maddeler karşılaştırıldığında 10 madde ile 5 madde arasında tek farkın, detaylandırılmalarına inilmeden genel ifadeler şeklini almasıdır. Örneğin; Abdülkadir Kemali Bey'in vermiş olduğu kanun teklifinde görevlerini zamanında yapmayıp, suiistimal eden devlet memurlarının mesleklerini kötüye kullanmaları bunun sonucunda ne gibi cezalara tabi tutulacağı ayrı ayrı belirtilirken, Meclis bu tür bir ayrıma gitmeden genel bir başlık altında toplamış ve yargılamanın hangi mercii de yapılması gerektiği belirtilmiştir. 5 madde halinde kabul edilen Hürriyet-i Şahsiye Kanunu genel bir çerçeveye oturtularak kabul edilmiştir.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu kabul edildikten sonra 21 Mart 1923 tarihli 8. Birleşimde Müdafaai Milliye Vekili Kazım Paşa kanunun orduya da tebliğ edildiğini ve bu durumda ordunun güvenliği konusunda tereddütlerini dile getirmiştir.⁸⁸ Meclis'te bu tartışmaların başlaması üzerine Meclis Başkanı'nın "Efendim, mevzuu müzakere bir şey

⁸⁸ TBMMZC, 21 Mart 1339, XXVIII, s. 92-93.

yoktur. Yani Hürriyet ve masuniyeti şahsiye Kanunu kavanini askeriye ve harbiyeyi takyidedecek bir mahiyette değildir.” sözleriyle tartışma son bulmuştur.⁸⁹

1924 Anayasası’nda kamu hürriyetleri konusu Beşinci Bölümde “*Türklerin Hukuku Ammesi*” (M. 68-88) başlığıyla değerlendirilip, kişi hak ve özgürlüklerine değinilmiştir.⁹⁰ 1924 Anayasası hürriyetleri geniş ve ayrıntılı bir şekilde düzenlememiş, isim olarak belirtip sınırlarının kanunla çizilebileceğini belirtmiştir.⁹¹ Genel olarak kişi hak ve özgürlüklerine değinilen anayasayı bir çerçeve olarak kabul edersek bu çerçevenin bu konu ile ilgili ayrıntılı bir düzenlemesi olarak Hürriyet-i Şahsiye Kanununu kabul etmek mümkündür.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu kişi özgürlüğü ve güvenliği açısından çok ciddi bir adımdır. Kanunun temelinde kamu özgürlüğü bağlamında temel hak ve özgürlükler kamunun yararı gözetilerek ele alınmış ve bu doğrultuda yurttaşlara bir güvence sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece haksız uygulamalar önlenerek kişilerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan faktörler ortadan kaldırılmıştır.

⁸⁹ TBMMZC, 21 Mart 1339, XXVIII, s. 100.

⁹⁰ Suna Kili, **Türk Anayasaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 57-63; Server Tanilli, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 79-82.

⁹¹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 11.

SONUÇ

23 Nisan 1920’de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, önemli bir kısmı işgal altında bulunan bir ülkede açılmış parlamento olarak önceliğini ülkeyi kurtarmak olarak belirlemişti. Nitekim “*selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz*” meclis olarak nitelendirilmektedir. Fakat olağanüstü şartlarda açılmasına ve çalışmasına rağmen I. TBMM, ülkeyi düşman işgalinden kurtarmanın yanı sıra Türkiye’de demokratikleşme sürecinin bayraktarlığını da üstlenmiştir. Millî Mücadele’nin hangi yönde seyredeceğinin henüz netleşmediği bir tarihte, 1921 yılında mecliste kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili bir kanun teklifinin verilmesi ve bunun tartışılmaya değer bulunması bile başlı başına değerli olarak görülmelidir. Teklifin ilk verildiği tarihten yaklaşık iki yıl sonra yasalaşması da değerinden bir şey kaybettirmemektedir. Çünkü yasalaştığı dönemde de hatırlanacağı üzere Lozan Konferansı süreci devam ediyordu hatta yaşanan diplomatik krizler ve tarafların uyuşmayan talepleri nedeniyle kesintiye uğramıştı. Yani kolaylıkla kişi hak ve özgürlüklerinin arka plana atılabileceği ortam devam ediyordu.

Meclis’in en önemli kaidesi “*Hakimiyet-i Milliye*” gayesi ile hareket etmektir. Bundan dolayı temel hak ve özgürlükler ne şart altında olunursa olunsun korunması Meclis’in gayesi ile birlikte bir bütünlük oluşturmaktadır ki bu da yeni bir sürece girildiğinin en açık göstergesidir.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu tasarısı hakkındaki tartışmalar esasen kişi hak ve özgürlükleri konusunda hemen hemen bütün ülkelerde yaşanan benzer süreçleri hatırlatmaktadır. İktidar imkânlarını ellerinde bulunduran kesimler devletin yetkilerinden fedakârlık yapma konusunda oldukça kışkanç davranırken, muhalefet tam tersine kendi varlığını da ülkede hak ve özgürlüklerin cari olmasında görüyordu. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Hürriyet-i Şahsiye Kanunu 108 mebusun lehte oyu ile yasalaşmıştı. Meclisteki muhalif zümre olan II. Grubun mebus sayısı hiçbir zaman 108’e ulaşmamıştı. Dolayısıyla bu durum bize iktidara yakın mebusların oluşturduğu I. Grup mebuslarının bir kısmının da kişi hak ve özgürlükleri konusunda muhalefetle paralel düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1-Resmi Yayınlar

Düstur

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

2- Gazeteler

Tan

3- Sözlükler

AKARSU Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, IX, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986.

DEMİR, Ömer – ACAR, Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.

Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi, VI, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990

ŞAFAK, Ali, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Selim Kitabevi, Ankara, 1996.

YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

4- Araştırma Eserler

AKAD, Mehmet-DİNÇKOL, Bihterin Vural-BULUT, Nihat, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2009.

AKBULUT, Dursun Ali, **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991.

AKIN, İlhan F., **Kamu Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1973.

BOZKURT, Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, TTK, Ankara, 1996.

CİN, Halil – AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989.

- ÇAVDAR, Tefvik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.
- DEMİREL, Ahmet, **Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- DEMİREL, Meral, **Tam Bir Muhalif Abdülkadir Kemali Bey**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011.
- FERİDUN, Server, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti 1923**, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.
- GÖÇER, Mahmut, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği ve Türk Hukuku*", **Türkiye'de İnsan Hakları**, TODAİE (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü) İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- GÖZE, Ayferi, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÖZÜBÜYÜK Şeref - GÖLCÜKLÜ Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.
- KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.
- KİLİ, Suna – Gözübüyük, A. Ş., **Türk Anayasal Metinleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982.
- KİLİ, Suna, **Türk Anayasaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu I**, (Çev: Fehmi Baldaş-Hayri Bildik), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- OKANDAN, Recai G. **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1957.
- ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1942.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- TANİLLİ, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969.

ÜNAL, Şeref, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

5- Lisansüstü Tezler

GARİP, Zerrin, **Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma Suçu**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı ve Ceza Usulü Hukuku Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015.

TAŞDELEN, Esra, **Türkiye’de Anayasa Hazırlık Süreçlerinin Ulusal Basına Yansımaları (1921-1924-1961-1982)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2018.

6- Makaleler

AKŞİN, Sina, “*Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması*” **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVI/27 (1994), s. 115-123.

AKYILDIZ, Ali, “*Sened-i İttifak’ın Tam Metni*”, **İSAM**, İstanbul, 2 (1998), s.210-222.

ALPKAYA, Gökçen, “*Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)*”, **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, XII, Ankara 1990, s. 167-182.

DEMİRTAŞ, Timur, “*Kişi Güvenliği*”, **İÜHFİM**, XLVIII/1-4 (1977), s. 149-172.

FEYZİOĞLU, Metin, “*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XLIV/1-4 (1995), s. 665-688.

GÜNEŞ, Seyithan, “*Özgürlük ve Güvencesi Açısından Hukuk Devleti ilkesi*”, **Ankara Barosu Dergisi**, 3 (1997), s. 21-35.

ŞAHBAZ, İbrahim, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*”, **TBB (Türkiye Barolar Birliği) Dergisi**, 55 (2004), s. 201-225.

7- İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gt /E.T. : 10.06.2019

EK:1

“18 Nisan 1337 Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Kanunu Cezanın 203 nci maddesine müzeyyel mevaddı kanuniyedir.

Zeyil :

1. Rütbe ve mevkii ne olursa olsun her hangi bir Devlet memuru hürriyeti şahsiyeye veya efradı milletin hukuku tabiiye ve medeniyesine tecavüzle Kanunu Esasi ahkâmını ihlâl ederse üç seneden aşağı olmamak üzere kalebent eezasiyle mahkûm edilir.
2. Birinci zeyilde zikredilen cürümlerin irtikâbını istihbar eylediği halde müdahale ve takibatı kanuniye icra etmiyen müddeiumumiler bir daha Devlet memuriyetinde kullanılmamak üzere memuriyetlerinden tard olunurlar. Müddeiumumilerin bu gibi hususatta verecekleri e/mirleri icra, Devletin bilcümle memurini için mecburidir. İcrada taallül edenler haklarında re'sen ikmaei dâvaya her müddeiumunî salâhiyettardır. Tallülün sübutu, memuru mütaallilin maha'kimi umumiyede, Kanunu Cezanın 102 nci maddesi mucibince tecziyesini intaceder. Taallülde ısrarın sübutu memuru musirrin tardın] mueibolur.
3. Kanunu Esasi ahkâmına mugayir hareket eden kimse, her hangi bir şubei Devletin nazırı dahi olsa, şahsan mesuldür. Ancak nazırlar imzalarının hile ve desise ile ele geçirildiğini iddia ettikleri takdirde hile ve desisenin mürtebibini ihbar ederlerse mesuliyeti şahsiyeleri mürtefi' olur.
4. Birinci zeyilde muharrer eeraimden dolayı mutazarrır olduklarını iddia edecekler hukuk mahakiminde de dâvalarını ikame edebilirler. Şahsı mağdur mevkufiyeti gayrimeşruası dolayısıyla şikâyet etmişse sübutu halinde yevmiye asgari beş lira zarar ve ziyân hükmedilir. Fazla iddiası da istima olunur. Hüküm kesbi katiyet ettikten sonra umiktarı tazminat müddeiumumiler tarafından verilecek emri tahriri üzerine mal sandıklarınca mahkûmun maaşından veya emvalinden mukassataa alınarak mahkûmunlehe ita kılınır.
5. Nazırların veya her hangi bir memurun imzasını taklidederek Kanunu Esasi ahkâmını ihlâl edenler ve bu sahte evrakı bilerek istimal eyliyenler on sene küreğe konulurlar.

6. *Mahkemenin ve kanunen tevkife salâhiyettar makam atm emri olmadan her hangi bir tevkifhane ve hapsaneye kabul eyliyen gardiyan ve müdürler ve ihtilâftan memnîyet emri olsa dahi kâtibiâdiller ve mezun dâvavekilleriyle eşhası mevkufeyi görüştürmiyen kimseler, rütbe ve mevkileri ne olursa olsun, altı aydan iki seneye kadar hapis ve elli liradan beş yüz liraya kadar cezayı nakdî ile mahkûm edilirler.*
7. *Hilafî 'usul hapsedildiğini ve Kanunu Esasi ahkâmına mugayir hareket vâki olduğunu kâtibiâdil vasıtasıyla bu ceraimin mürtekiplerini protesto etmek isteyenlerin davet veya protesto varakalarını kabul ve muhataplarına tebliğâ kâtibiadiller mecburdurlar. Aksi takdirde kâtibiâdiller hilafî usul hapis ve Kanunu Esasi ahkâmını ihlâlde iştirak fiilini irtikâbetmiş olacaklarından, üç seneden aşağı olmamak üzere, kalebent edilecekleri gibi beş yüz linadan beş bin liraya kadar cezayı nakdîye mahkûm edilirler.*
8. *İşbu zeyillerde beyan edilen ceraim mahkûmları hakkında af salâhiyeti mülğadır.*
9. *İşbu zeyiller ahkâmına mugayir olan bilûmum mevaddı kanuniye ve nizamiye mülğadır.*
10. *İşbu zeyillerin icrayı ahkâmına Heyeti Vükelâ memurdur.*
Lâyihâ Encümeni mazbatası Kanunu Cezanın iki yüz üçüncü maddesine tezyiledilîniûk üzere tanzim edilen sekiz maddelik lâyibai kanuniyenin kanunu mezkûre ilâvesi lüzumuna dair Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyin encümenimizce şayanı müzakere görülen teklifinin taallûku hasebiyle Adliye Encümenine lüzumu havalesi tezekkür kılındı.

3 Mayıs 1337

*Lâyihâ Encümeni Reisi Lâzistan Esad
Mazbata Muharriri Yozgad Süleyman Sırrı
Kâtip Ertuğrul Necib*⁹²

⁹² TBMMZC, 17 Ocak 1337, XXVI, s. 388-389.